

tétlenül nézniük a gyerekek basáskodását, és ugyanerre kell bátorítani a tanulókat is.

Egyébként nem minden ugratás és heccelődés basáskodás – az enyhébb, tréfás változatok nem ártanak a közösségnek. Rigby a megoldáshoz több lehetőséget is felsorol, kész programokat is ajánl. Ezek egyike a már többször említett Olweusé – csak hogy az a szerző adatai szerint nem mindig váltja be a hozzá fűzött reményeket. Előfordult, hogy a program alapján végzett beavatkozás hatására valóban visszaszorult a basáskodás – de csak egy időre, néhány éven belül előlről kezdődött minden. Az iskolai basáskodás azonban többnyire kezelhető, de csak azok számára, akik hajlandók a veszélyeivel szembesülni, és a jelenséghez hasonló komplex megoldást keresnek.

(Ken Rigby: *Children and Bullying. How Parents and Educators Can Reduce Bullying at School*. Malden, Blackwell Publishing, 2008. 232 p.)

Vajda Zsuzsanna

ZAKLATÁS AZ ISKOLÁKBAN – ÉS NEM CSAK OTT

Van-e, lehet-e olyan „egyetemlegesen” érvényes módszert fejleszteni, amely visszaszorítja az emberi alapösztönökből táplálkozó versengést, a láthatatlan, ám annál differenciáltabb, fizikai és – különösen az emberi viszonyrendszerekben jellemző – szellemi jellegű, állandóan változó hierarchiában elfoglalt helyért harcoló, agresszív jegyeket mutató viselkedés-együttest? Másképpen fogalmazva: megváltoztatható-e bármilyen programmal az emberi élet azon agresszív oldala, amelyet olyan szólás-mondások és közmondások fejeznek ki, mint például „az erősebb mindent visz”, „akié a föld, azé a vallás” stb.?

A norvég *Dan Olweus* életművével azt ígéri, hogy az általa kidolgozott módszer hatékonyan alkalmazható az iskolai zaklatás visszaszorításában. Erről ír könyveiben, erről szólnak kutatásai, tanfolyamai. Vajon hogyan lehetséges ez?

A *Bullying at School* című könyv nem minősíthető az „iskolai erőszakról” szóló írásnak abban az értelemben, ahogyan mi azt mostanában a magyarországi iskolák esetében értjük. Olweus nem a „mesterek és tanítványok” duáljában vagy a tanulók, szülők és tanárok háromszögében értelmezi az iskolai zaklatás fogalmát, hanem kifejezetten a diákok egymás közötti interperszonális kapcsolataiban. Azt sugallja, hogy a tanár, a pedagógus figyeljen oda – könyvének talán a legértékesebb része az, amelyben pontosan leírja, körülhatárolja azokat a jellegzetességeket, jeleket, amelyekről megállapítható, ki lesz másokat zaklató, s kikből lesznek a piszkálódások áldozatai, kik válnak mások áldozataivá – a tanulók között zajló folyamatokra, és próbáljon meg az Olweus kínálta módszerekkel még „időben” közbeavatkozni.

Maga a szerző az iskolai zaklatás fogalmába kifejezetten nem azokat az erőszakos jelenségeket érti bele, amelyek megjelennek a hazai híradásokban. Úgy tűnik, mintha Norvégiában vagy Svédországban – a szerző vizsgálódásainak, kutatásainak e két helyszínén – az iskolai verekedések vagy ennek enyhébb formái: pofozkodás, lökdösődés nem is lennének annyira jelen. Vagy ezeket eleve olyan rettenetes büntetésekkel szankcionálják, vagy a kulturális háttér miatt olyan nagyfokú kiközösítéssel, megszégyenüléssel járnak, hogy tényleg elő sem fordulnak?

Ezzel szemben a zaklatás enyhébb tünetű megnyilvánulási formáit vizsgálja. Lényegében az összes olyan gyermeki durvaságot érti zaklatáson, amelyet a tanulók „diáksínynek” vesznek. Amikor a tanulók mintegy „szórakozásból”, ám tudatosan, szándékosan követnek el goromba dolgokat egymással szemben, s teszik ezt folytatólagosan, ismétlődően, huzamos időn keresztül. A gyermeki zsarnokoskodás lehetőségéhez hozzátartozik az a fontos tényező, hogy gyakran van közöttük egy-két-három év korkülönbség, vagy az egyik gyerek erősebb, mint a másik. Kiváltó oka gyakran meghatározhatatlan, illetve mondvacsinált; olyasmi, amiről a szenvedő fél a legkevésbé sem tehet, vagy, ha mégis, akkor sem változtathat rajta („ha van sapka, az a baj, ha nincs sapka, az a baj”). Mivel a zaklatást szinte min-

den esetben többen követik el, az áldozatnak szinte semmi esélye arra, hogy megvédje magát. Olyasmikre kényszeríthetik, amit önszántából soha meg nem tenne. Nálunk is jól ismert fogalom a „csicskáztatás”, ami szinte bármelyik zárt közösségben, például az iskolai kollégiumokban is oly gyakran előfordul. Ugyanígy ide sorolhatók a „beavatási szertartások”, különösen, amikor a nagyobbak folytatólagosan követik el a kisebbekkel szemben.

Veszélyes formája a zaklatásnak a pletykálkodás, „rémhírterjesztés”, amikor az illetőt hamis színben tüntetik föl, vagy amikor úgy mondanak, állítanak róla valamit, hogy jelen sincsen, és így értelemszerűen megvédeni sem tudja magát. A rágalmazás azért mélyen alattomos, mert kivédhetlensége mellett olyanokban is negatív viszonyulást alakít ki, akik az illetőt személyesen egyébként még nem is ismerik.

A pszichikai terrornak a kívülről számára – akik máskülönben alig-alig vesznek észre a történelekből bármit is, így az áldozattá válónak ezzel is kevesebb esélye van arra, hogy kitörjön szorult helyzetéből – a legkevésbé látványos, ám a kiközösítéssel szemben annál keményebb, számára sokszor maradandó lelki sérülést okozó formája, amikor nem vesznek róla tudomást, „elbeszélnek a feje fölött”, „levegőnek nézik”. Még súlyosabb, amikor ez azzal a fenyegetéssel társul, hogy szétbombázzák, szétrombolják társas-szociális viszonyait, amikor elvesztheti azokat, akiket szeret, vagy akik őt szeretik.

A zaklatás jelensége gyakran abban nyilvánul meg, hogy az áldozattá váló – kisebb, gyengébb stb. – gyereket megfélemlítik, illetve zsarolják. Pszichikai erőszakkal kicsikarják a titoktartást, hogy aztán folytatódjék a terror. Ezekben rendszerint tényleges pofon nem csattan el, mégis igen nagy szenvedést okoz a sérített félnek.

Ismert jelenség, amikor az osztályba új tanuló érkezik, és még nem látták, de bizonyos részinformációk alapján mégis valamifajta „előképpel”, várakozással tekintenek jövetele elé. Ha ez például eleve negatív, akkor az új tanuló a sorsa már belépése előtt „megpecsételődt”. Vagy amikor az osztály hangadói az egyik osztálytársról kitalálnak, feltételeznek valamit, és a köré állítják be az illető minden egyes megnyilvánulását, a „játékszabályokat”

mindig úgy forgatva, át- és átalakítva, hogy az illető legyen a kivédhetetlenül vesztes fél.

Mit tehet a pedagógus? – Olweus *inkluzív* pedagógiai megoldásokat javasol. Könyvében a szülő–pedagógus–tanuló háromszögébe ágyazza a célszerű megbeszélések lefolytatását. Az áldozattá váló gyermek jelzéseket ad környezetének az őt érintő folyamatokról, amiket fel kell tudni ismerni. Odafigyeléssel mindenekelőtt a félelmeit, szorongásait kell feloldani, másképpen fogalmazva: beszédre kell bírni. Ugyanakkor ez a szituáció ne legyen olyan, mintha „árulkodna”, mert azt a gyermekközösségek szinte egyáltalán nem tolerálják. A többi gyerektől egyáltalán nem várható közbelépés – pedig a sokszor félreeső helyen, felnőttektől távol végbemenő eseményeknek csak ők a szem- és fültanúi –, hiszen maguk is attól félnek, hogy ha nem vigyáznak, akkor ez velük is megtörténhet. Így szemet hunyó magatartásukkal viszont azt sugallják, hogy a támadóval értenek egyet, ezzel is bátorítva őt a zaklató magatartásra.

A pedagógusnak idejében kell kikérdeznie a szülőt, hiszen az általában csak akkor fordul az iskolához fordulni segítségért, tanácsért, ha a gyermekén már lényeges negatív tendenciájú változások, szorongásos tünetek, az általános kedvetlenség, zárkózottság, befelé fordulás jelei, regresszív viselkedés megnyilvánulásai, erős és gyakori fej- és/vagy gyomorfájás, alvási, evési-ivási problémák mutatkoznak. Lényeges figyelmeztető jel, ha a gyerekeknek nincs kedve iskolába menni, és még betegség tüneteit is képes produkálni, holott fiziológiailag nincs baja (vegetatív idegrendszeri problémák).

A pedagógus alakíthat ki olyan közösséget, amelyben olyan értelmes feladatok vannak, amelyeket a gyerekközösség tagjai csak egymással együttműködve, összedolgozva, kooperatívan tudnak megoldani. Alkossanak közösen egyértelmű és jól alkalmazható, átlátható és betartható szabályrendszert, ahol a közösen kialakított normáktól való eltérésnek, a szabályszegésnek retorziói, komoly büntetési tételei, formái legyenek. Ebben legyen benne az, hogy a zaklatás akár enyhébb, akár erősebb formái ne verhessenek gyökeret az adott osztályban, iskolában. Ezzel szemben a közösségi érzést, az összetartozás tudatát, egymás segítségét erősítsék.

Olweus prevenció programja azt kínálja, hogy módszerével a zaklatás jelensége megelőzhető, illetve orvosolható, átfordítható. Könyvében sokat ír eredményeiről. Az olvasót némileg zavarhatja, hogy az eredmények bemutatása során a szerző elhallgat bizonyos lényeges információkat – például nem ismerhetjük azt a mérőeszközt, amelynek segítségével a zaklatásra utaló jelenségeket az adott gyerekközösségben méri –, mondván, azok szabadalmaztatott módszerének lényeges részei. Ugyanígy a kutatási módszertana is felvet kérdéseket.

Nem reménytelen persze az ezekhez való hozzájutás, mivel a szerző készségesen megadja e-mail címét, továbbá az interneten elérhető oldalakat. Igaz, ezeket lapozgatva kiderül, hogy egyetlen kérdéssort harminc dolláros egységáron lehet megvásárolni (ám legalább harminc darabot kell egyszerre belőlük megvenni), és természetesen az Olweus-féle tréningeknek is van szabályos tarifájuk.

Frissnek tekinthető kiadású könyve korábbi munkáinak felújított változata – részletesebben számol be az 1993. évi első kiadás óta bekövetkezett változásokról, amelyeket jelentős részben saját programja hatásának tulajdonít – érzékletes fekete-fehér fotókkal illusztrált, tartalmas gyakorlati útmutató. Elsősorban pedagógusok és szülők forgathatják haszonnal. (Olweus, Dan: [2006] *Bullying at School. What We Know and What We Can Do*. Blackwell Publishing, Malden et al 140 p.)

Karlovitz János Tibor

ISKOLAI KRIMINALITÁS AZ USA-BAN

A biztonságos tanulási környezet megteremtése és fenntartása az általános iskolától a felnőttképzésig alapvető fontosságú pedagógiai feladat, az eredményes tanulás előfeltétele, egyben záloga is. Elég az elmúlt hat hónap hazai médiahíreit felidézni, hogy nyilvánvalóvá váljon: az iskolai biztonság kérdésével már a didaktikai megfontolásokon túl más olvasatban is foglalkoznunk kell. Az iskolai erő-

szak egyre nagyobb számban nyilvánosságra kerülő és meglehetősen széles skálán mozgó hazai megnyilvánulásai egyértelművé teszik, hogy a jelenség, amely egy évtizeddel korábban nálunk még csak elszigetelten bukkant fel, és elsősorban a tengerentúlról, tőlünk nyugatabbról származó híryanagyokból vagy szakmai publikációkból vált ismertté, ma már tagadhatatlanul és visszavonhatatlanul hozzánk is „begyűrűzött”.

A tanuláshoz és tanításhoz biztonságos, bűnözés- és erőszakmentes környezetre van szükség. A bűnözés és az erőszak nemcsak a személyükben érintettekre van hatással, de bomlasztja az oktatási folyamatot, hat a kívülállóakra, magára az iskolára és az érintett közösségekre egyaránt. Ezzel a bevezető gondlattal indul *Az iskolai bűnözés és biztonságmutatói: 2007* című jelentés, amely tizedik azon a kiadványok sorában, melyek az adott témakörben az USA Nemzeti Oktatási Statisztikai Központjának (National Center for Education Statistics, NCES) és Igazságügyi Statisztikai Hivatalának (Bureau of Justice Statistics, BJS) közös publikációjaként láttak napvilágot. Az oktatási és az igazságügyi tárca együttműködésének eredményeképpen évenkénti rendszerességgel megjelenő és az interneten is elérhető publikációk szándékuk szerint nem törekednek a téma kapcsán fellelhető információk teljes körű feldolgozására, és nem tesznek kísérletet az iskolai bűnözés és erőszak okainak feltárására sem.

Miben rejlik akkor e statisztikai kiadványok jelentősége, milyen igények hívják életre immár egy évtizede az újabb és újabb köteteket? A problémakörbe tartozó jelenségek átfogó statisztikai elemzése mögött kirajzolódó filozófia arra a meggyőződésre épít, hogy a maga eszközeivel a referenciaanyag elő tudja segíteni a probléma sokoldalú és alapos megismerését, az adatok mögött rejlő tendenciák felszínre kerülését, ami egyben kiinduló pontul szolgálhat a gyakorlati megoldásokhoz. A felvállalt cél a különböző forrásokból származó adatok szintézisével nyert hiteles információk közreadása, az iskolai bűnözés és biztonság aktuális jellemzőire vonatkozó országos adatokhoz való hozzáférés biztosítása, a tendenciák alakulásának folyamatos nyomon követése és az adatok rendszeres frissítése.